

Калачевська Л. І.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції
Сумського національного аграрного університету

Kalachevska L. I.
PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Foreign Economic Affairs Management
and European Integration
Sumy National Agrarian University

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: СВІТОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. У статті, спираючись на поділ країн світу на чотири групи за рівнем економічного розвитку (країни з розвинутою економікою; країни-переслідувачі; країни, які розвивають власні економічні системи; країни-аутсайдери), а також на оцінку напрацювань закордонних і вітчизняних науковців, досліджено роль інновацій у розвитку сільських територій у світі та виявлено ключові тенденції впливу інноваційної діяльності на розвиток сільської місцевості на рівні окремих угруповань країн. Окремо наведено тенденції та проблеми впливу інновацій на розвиток руральних територій в Україні.

Ключові слова: економіка, інновації, інноваційний розвиток, сільські території, тенденції розвитку.

Вступ та постановка проблеми. Трансформація світової та національних економічних систем під впливом поступового переходу від індустріального до постіндустріального типу їх побудови і функціонування висуває нові вимоги до конкурентоспроможності окремих країн, де ключовими елементами є збільшення інноваційної активності та активний розвиток сільських територій, що мають значний потенціал позитивного впливу на зростання ВВП країни та її соціальної сфери. З іншого боку, у всіх країнах світу, незважаючи на рівень їхнього економічного розвитку, спостерігаються значні відмінності між розвитком міст та сільської місцевості, де руральні території виступають аутсайдерами та потребують вирішення комплексу проблем.

Дослідження напрацювань закордонних та вітчизняних учених [1–5] свідчить про високу ефективність саме інновацій у розвитку сільських територій у світі, де інноваційні розробки допомагають підвищити як економічний, так і соціальний розвиток таких територій в умовах наявних обмежень щодо їх підтримки з боку міжнародних інститутів, держави, місцевих органів самоврядування, приватного бізнесу, благодійних організацій та окремих домашніх господарств.

Сучасний посткризовий розвиток економіки України з урахуванням зростання ролі сільського господарства в економічній і зовнішньоторговельній сферах країни вимагає активізації зусиль саме у трансформації сільських територій у державі з акцентом на інноваційний розвиток таких територій, що, своєю чергою, потребує ґрунтовних досліджень ролі інновацій у розвитку світових і національних руральних територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики розвитку сільських територій у світі та Україні, а також ролі інновацій у розвитку сільської місцевості дають змогу виокремити декілька напрямів наукових робіт:

1. Розкриття проблематики та перспектив розвитку сільських територій у світі, у тому числі з використанням інновацій. Виділяємо наукові напрацювання: Т.Г. Васильціва та В.В. Бойко [1], І.О. Пантелєєвої [2], А. де Жанврі та Е. Садоулет [5], А. Шейтман та Дж.А. Бердеку [6] та ін.

2. Напрацювання пропозицій щодо розвитку руральних територій в Україні на основі дослідження закордонного досвіду з урахуванням ролі інновацій у такому розвитку. Акцентуємо увагу на наукових працях О. Недбалюка [4], М.І. Стегней [7], А. Савви [8], В. Борщевського [9] та ін.

3. Характеристика та визначення проблематики інноваційної діяльності в Україні, у тому числі з урахуванням її ролі для розвитку сільських територій. Звертаємо увагу на роботи Г.І. Фролової [10], М.М. Руженського [11] та ін.

4. Визначення проблем інноваційного розвитку сільської місцевості в Україні та розроблення шляхів їх усунення. Відзначаємо наукові розвідки О. Сагова [12], В.Ю. Білінської [13], В.В. Лисенко [14], М.І. Стегней [15] та ін.

Наголошуючи на суттєвій теоретичній та практичній важливості наукових розробок у галузі інноваційного розвитку сільських територій, відзначаємо необхідність продовження досліджень у напрямі визначення ролі інновацій у розвитку сільської місцевості в різних країнах світу, які поділені за рівнем економічного розвитку, а також виявлення тенденцій і проблематики щодо впливу інноваційної активності на розвиток українських руральних територій.

Метою роботи є розкриття світових і національних тенденцій, а також проблематики впливу інновацій на розвиток сільських територій на основі дослідження наукових напрацювань та статистичних даних.

Результати дослідження. Сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються у світовій економіці та економіках окремих країн світу, призводять до підвищення уваги до розвитку сільських територій. При цьому слід відзначити зростання ролі інновацій у активізації розвитку сільської місцевості на світовому та національних рівнях. Водночас роль інновацій та ключові тенденції їхнього впливу на розвиток руральних територій, ураховуючи вартість інноваційних розробок та запровадження таких розробок на практиці, залежать від економічного розвитку країни. Наведене вимагає відповідного поділу країн світу за економічним розвитком.

Спираючись на міжнародну практику класифікації держав світу [16–18] та використовуючи критерії класифі-

кації економічних систем окремих країн, що запропоновані групою науковців на чолі з В.В. Ковалевським [19, с. 18], пропонуємо в межах дослідження використувати таку класифікацію: економічно розвинуті країни (ВВП на душу населення більше 20 тис. дол. США); країни-переслідувачі (ВВП на душу населення у межах від 10 до 20 тис. дол. США); країни, що розвивають власні економічні системи (ВВП на душу населення від 5 до 10 тис. дол. США); країни-аутсайтери (ВВП на душу населення менше 5 тис. дол. США).

Дослідження розвитку сільських територій в економічно розвинутих країнах показало збільшення обсягів інновацій у різні аспекти соціально-економічного розвитку руральних територій.

Необхідно відзначити, що у США фінансування інновацій для сільських територій має децентралізований характер за участі державних інститутів, а в ЄС таке фінансування відбувається через Партнерство європейських інновацій (EIP) у межах його програми, що має назву «Продуктивність у сільському господарстві та його сталий розвиток» [20, с. 122].

Оцінка розвитку сільських територій у країнах-переслідувачах показала активне залучення інновацій в агропромисловий комплекс. При цьому інновації у сільській місцевості держав – членів ЄС здійснюються у рамках діяльності EIP. Щодо інших країн, то тут відзначаємо три джерела їх фінансування та надходження в АПК: держава, міжнародний агробізнес, національний агробізнес.

Ураховуючи значні зусилля з інтенсифікації виробництва сільської продукції у країнах, які розвивають власні економічні системи, відзначаємо активне залучення інновацій у сільське господарство. Дослідивши досвід активізації інноваційної діяльності в агросекторі таких країн, можемо виділити дві тенденції: збільшення інновацій за рахунок державних коштів (Китай); збільшення інновацій за рахунок коштів міжнародних комерційних та некомерційних організацій і транснаціональних агрокорпорацій. На особливу увагу заслуговують напрями залучення інновацій у сільські території країн, які розвивають власні економічні системи – це переважно агровиробництво.

Характеризуючи роль інновацій у розвитку сільських територій у країнах-аутсайдерах, то, враховуючи фінансові та інші проблеми таких країн, відзначаємо низький рівень залучення інновацій у сільське господарство, де ключову роль відіграють транснаціональні та міжнародні агрохолдинги, які роблять акцент на генномодифіковані сільськогосподарські продукти і виробництво сировини для альтернативної енергетики. Вплив держави в країнах-аутсайдерах щодо інновацій у сільському господарстві є мінімальним.

Розкриваючи роль та тенденції впливу інновацій на розвиток сільських територій в Україні, слід спираючись на наведену вище класифікацію країн світу, визначити, до якої групи держав необхідно її віднести (рис. 1).

Ураховуючи розмір ВВП на душу населення в Україні (рис. 1), у період із 2007 до 2017 р. Україна належала до країн-аутсайдерів за рівнем економічного розвитку. Виходячи з наведеного, у подальшому будемо досліджувати вплив інновацій на розвиток сільської місцевості в країні.

Відзначаємо, що однією з ключових тенденцій, що стримують розвиток сільських територій в Україні, є низький рівень розроблення, залучення та впровадження інно-

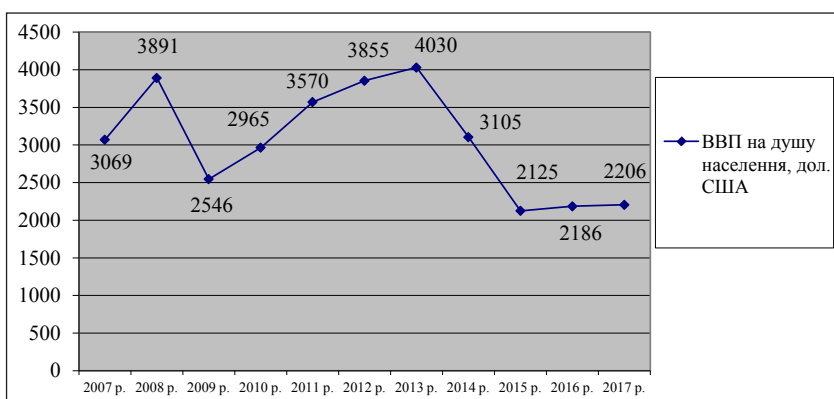

Рис. 1. Динаміка ВВП на душу населення в Україні за 2007–2017 рр.

Джерело: сформовано на основі [21; 22]

вацій у виробництво, соціальну сферу й інфраструктуру. Наведена тенденція є наслідком загальнодержавної тенденції, однак у силу дефіциту фінансових ресурсів, незначної підтримки держави та майже повної відсутності підтримки з боку місцевих органів самоврядування, незначної кількості науково-дослідних установ та науковців, що працюють на сільських територіях, ця тенденція отримала критичний розвиток у сільській місцевості країни (табл. 1).

Аналіз динаміки інноваційного розвитку України та сільських територій країни за період дослідження дає змогу стверджувати, що на тлі різкого зниження кількості організацій, які займаються науковими розробками, і кількості науковців негативна динаміка у сільській місцевості було більшою, ніж загальнодержавна. Зростання витрат на розроблення інновацій у період дослідження переважно було викликане інфляційними процесами в країні.

З іншого боку, можна відзначити зростання частки підприємств, які займалися розробленням інновацій в Україні за 2007–2017 рр., на 4,9%, до 19,1% їх загальної кількості в 2017 р. та зростання частки таких підприємств у сільській місцевості за період дослідження на 7,6%, до 12,2% на кінець 2017 р. Особливо активно таке зростання відбувалося у роки розвитку економічних криз у країні. Наведене було викликано: намаганням отримати додаткові конкурентні переваги, впровадженням енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій, зміною відношення до інноваційних розробок, урахуванням іноземного досвіду інноваційної діяльності.

Щодо сільських територій України, то тут акцент робився на вирощуванні нових сортів та гібридів рослин, а також технологій обробки рілля у рослинництві. Відзначаємо зміщення акцентів у розробленні інновацій у країні зі спеціалізованих наукових установ безпосередньо до суб'єктів підприємницької діяльності.

Також необхідно відзначити зростання частки підприємств, які впроваджують інновації, як у країні у цілому (+ 5,9% за період дослідження), так і на сільських територіях (+11,8% за період дослідження). Зростання впровадження інновацій на підприємствах, які функціонують на сільських територіях, переважно відбувалося у сільському господарстві, де флагманами процесу були закордонні та вітчизняні агрохолдинги. Водночас відзначаємо низьку інноваційну активність малих та середніх аграрних виробників, що мають вітчизняних власників.

Ключовою проблемою щодо розроблення, залучення та впровадження інновацій на сільських територіях України за період дослідження була майже повна їх відсутність

Аналіз динаміки інноваційного розвитку України та сільських територій країни за 2007–2017 рр.

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Абс., відх.	ТР, %
Кількість організацій, що здійснюють наукові розробки, од.	1404	1378	1340	1303	1255	1208	1143	999	978	962	936	-468	66,67
Частка у сільській місцевості, %	8	8	7	7	6	6	6	3	3	2	2	-6	25,00
Кількість науковців, тис. ос.	97	94	92	90	85	82	78	69	64	61	59	-38	60,82
Частка у сільській місцевості, %	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	-1	50,00
Витрати на розробку інновацій, млрд. грн.	7	9	9	10	10	11	12	11	13	14	16	9	228,57
Частка для сільської місцевості, %	11	12	12	14	16	18	22	25	29	30	32	21	290,91
Частка підприємств, що займаються інноваціями, %	14,2	13,0	12,8	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,4	18,9	19,1	4,9	134,51
У тому числі в сільській місцевості, %	4,6	5,7	6,3	7,1	7,4	8,1	8,2	8,9	9,4	10,6	12,2	7,6	265,22
Частка підприємств, що впроваджують інновації, %	11,5	10,8	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2	16,6	17,4	5,9	151,30
У тому числі в сільській місцевості, %	3,3	4,2	6,1	6,8	7,5	7,9	8,5	9,6	11,3	13,2	15,1	11,8	457,58

Джерело: сформовано на основі [12–14; 23]

у соціальній сфері та інфраструктурі таких територій. Концентрація інноваційної діяльності відбувалася у виробництві агропродукції, переважно рослинництва, що значно знижує можливості реалізації потенціалу сільської місцевості країни.

Таким чином, відзначаємо, з одного боку, більшу інноваційну активність та роль інновацій щодо розвитку сільських територій в Україні, а з іншого – суттєві проблеми, у тому числі такі, які є характерними для країн-аутсайдерів за економічним розвитком. Країна потребує активізації та збільшення ролі інноваційних розробок у розвитку саме сільської місцевості з урахуванням досвіду економічно розвинутих країн та країн-переслідувачів.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу відзначити ключову роль сільських територій у сучасному розвитку світової та національних економічних систем. Також було виявлено визначальну роль інновацій у розвитку

світових руральних територій із диференціацією впливу інноваційної активності на розвиток сільської місцевості залежно від рівня економічного розвитку країни.

Вивчення ролі інновацій у розвитку сільських територій дало змогу сформулювати відповідні тенденції для країн, які були поділені на чотири групи, а саме: країни з розвинутою економікою; країни-переслідувачі; країни, які розвивають власні економічні системи; країни-аутсайдери. Окремо було оцінено роль інновацій та виокремлено тенденції і проблеми впливу інноваційної діяльності на розвиток руральних територій в Україні.

Подальші наукові дослідження необхідно сконцентрувати на розкритті проблематики впливу інфраструктурного забезпечення на розвиток сільських територій в Україні з урахуванням можливого використання інновацій у цій сфері, а також іноземного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Васильців Т.Г., Бойко В.В. Світовий досвід розвитку сільських територій в контексті державної політики забезпечення економічної безпеки. Науковий вісник Полісся. 2016. № 3(7). С. 15–21.
2. Пантелеєва О.И. Особенности реализации программ развития сельских территорий в США и странах Евросоюза. Международный сельскохозяйственный журнал. 2010. № 4. С. 9–10.
3. Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe / Edited by Leibniz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe IAMO, 2009. Volume 49. URL: <http://econpapers.repec.org/bookchap/zbwiamost/49.htm>.
4. Недбалюк О. Міжнародний досвід організації розвитку сільських територій та можливості його застосування в Україні. Економіка і суспільство. 2017. № 9. С. 89–94.
5. Alain de Janvry Toward a territorial approach to rural development. Electronic Journal of Agricultural and Development Economics. Agricultural Development Economics Division (ESA) FAO. 2007. № 4. P. 66–98.
6. Schejtman A., Berdegue J.A. Rural territorial development. Working paper. Rural Territorial Dynamics Program. RIMISP-Latin American Centre for Rural Development. 2004. № 4. P. 6–24.
7. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 3. С. 125–133.
8. Савва А. Міжнародний досвід і наукова доктрина соціально – економічного розвитку сільських територій України. Економічний дискурс. 2016. № 4. С. 17–25.
9. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія / Наук. ред. В. Борщевський. Львів: Інститут регіональних досліджень, 2012. 216 с.
10. Фролова Г.І. Передумови розвитку інвестиційно-інноваційних процесів в економіці України. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 4. С. 64–68.
11. Руженський М.М. Соціоекономічні передумови інноваційного розвитку економіки України. Економіка та держава. 2012. № 4. С. 23–24.

12. Сатов О. Інноваційний потенціал розвитку сільських територій та проблеми модернізації державного управління. Вісник Національної академії державного управління. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads.pdf>.
13. Білінська В.Ю. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка». 2015. № 7(172).
14. Лисенко В.В. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку сільського господарства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2015. №. 10. С. 153–156.
15. Стегней М.І. Інноваційні аспекти сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 1. С. 297–303.
16. World Economic Outlook. The International Monetary Fund (IMF). URL: <http://www.imf.org/en/publications/weo>.
17. Atlas of Sustainable Development Goals. The World Bank. URL: <http://datatopics.worldbank.org/sdgatlas>.
18. United Nations Development Programme: Human Development Index +2013. URL: <http://www.un.org/en/index.html>.
19. Економіка зарубіжних країн: навч. посіб. / За ред. В.В. Ковалевського. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 292 с.
20. Панасюк О.Ю. Міжнародний досвід розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 23. С. 120–123.
21. Населення / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Ukraine. Data. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine>.
23. Наукова та інноваційна діяльність / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ: МИРОВЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Аннотация. В статье, опираясь на разделение стран мира на четыре группы по уровню экономического развития (страны с развитой экономикой; страны-преследователи; страны, которые развивают собственные экономические системы; страны-аутсайдеры), а также оценку наработок зарубежных и отечественных ученых, исследована роль инноваций в развитии сельских территорий в мире и выявлены ключевые тенденции влияния инновационной деятельности на развитие сельской местности на уровне отдельных групп стран. Отдельно приведены тенденции и проблемы влияния инноваций на развитие руральных территорий в Украине.

Ключевые слова: экономика, инновации, инновационное развитие, сельские территории, тенденции развития.

THE ROLE OF INNOVATION IN THE RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT: GLOBAL AND NATIONAL TENDENCIES

Summary. Based on both the division of the world countries according to the level of their economic development (countries with the developed economy; countries-followers; countries that develop their own economic systems, and countries-out-siders) and estimation of the scientific research and works of foreign and domestic scientists, the article has examined the role of innovations in rural territories development throughout the world. In addition, the research has also identified key tendencies of innovation activity influence on the rural development at the level of separate group formations within the country. In addition, the article has analyzed tendencies and problems connected with the innovation influence on the rural development in Ukraine.

Key words: economy, innovation, innovation development, rural territories, tendencies in development.